

**СЪЩЕСТВИТЕЛНИ ИМЕНА С ОТВЛЕЧЕНО ЗНАЧЕНИЕ
В СРЕДНОБЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА СЛОВАТА
НА ЙОАН ЗЛАТОУСТ „ПРОТИВ ЮДЕИТЕ“**

Петя Карамфилова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

**ABSTRACT NOUNS IN MEDIAVAL
BULGARIAN TRANSLATION OF JOHN CHRYSOSTOM'S
HOMILIES “AGAINST THE JEWS”**

Petya Karamfilova
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

John Chrysostom's homilies *Against the Jews* (in Greek Λόγοι κατά Ἰουδαίων) are part of the author's rich heritage which belongs to the homiletic genre. They are part of the Slavic version of the collection containing Chrysostom's homilies and sermons called “Margarit” which appeared in the 14th century. The study focuses on the abstract nouns, in particular, those formed with the suffix – “ьство”, registered in the translation of John Chrysostom's anti-Judaic homilies. The word formation process, the semantics of the lexemes and their relation to the original Greek words are traced back. The place of a particular lexeme in the vocabulary of the Bulgarian language is highlighted diachronically by examining the use of the lexeme in numerous Old Bulgarian and Middle Bulgarian written records. The material for the study is an excerpt from manuscript № F. I 197 in the Russian National Library.

Key words: abstract nouns, word formation, semantics

Преводите на творби на Йоан Златоуст, принадлежащи към омилетичния жанр, заемат важно място в средновековната българска книжнина. През XIV в. част от тях става и сборникът със Златоустови слова *Маргарит*, за чийто преводач се смята книжовникът Дионисий (Ангелов 1980: 54 – 62; Спасова 2009: 423 – 433). Неговото име е споменато в една приписка, която присъства в няколко преписа на *Марга-*

рит, датирани от XV и XVI век¹. Сведения за талантливия преводач от гръцки на български език Дионисий се съдържат и в Житие на Теодосий Търновски от патриарх Калист (Златарски 1904: 18).

Среднобългарският превод на Златоустовия *Маргарит* съдържа шест от осемте хомилии, обединени под надслова „Против юдеите“ (на гр. Λόγοι κατά ἰουδαίων), които Йоан Златоуст произнесъл през есента на 386 и есента на 387 г. Втората и третата хомилия, които присъстват в изданието на гръцкия текст в *Patrologiae graeca*, липсват в превода (Мин 1862: col. 843 – 942)².

Тази работа се фокусира върху енокоренните производни съществителни имена с отвлечено значение, образувани с помощта на суфикс -ѝство, които са налице в превода на антиюдейските слова³. Проследяват се словообразователните особености и семантиката на лексемите, отношението към изходните гръцки думи. За да се открие мястото на съответната лексема в речниковия фонд на българския език в диахронен план, употребата ѝ се разглежда в съпоставка с класическите старобългарски паметници (КСП), с произведения от старобългарската епоха, достигнали до нас в по-късни преписи, със съчинения от XII и XIII в., с близки по време на Дионисиевия превод преводни и оригинални творби. Като източници се използват както общи лексикографски трудове, така и индекси на отделни съчинения⁴.

Материалът за проучването е ексцерпиран от от ркп. № F. I. 197 от РНБ (№ F. I. 59 от сбирката на граф Ф. А. Толстой по описа на Калайдович и Строев (Калайдович, Строев 1825: 29), който съдържа 297 листа и включва *Маргарит* и допълнения. Антиюдейските слова са разположени на л. 50а до л. 130а.

Словообразователният модел с формант -ѝство е представен в антиюдейските слова с 312 словоупотреби на 76 лексеми. От тях 57 са енокоренни, а 19 са сложните думи. С най-висока фреквентност сред енокоренните е лексемата *житѝлство* – 36 употреби, следва

¹ В Загребския сборник на Владислав Граматик от 1469 г.; в ръкописен сборник от XV в., № 155, от сбирката на Академичната библиотека в Букурещ; в Рилския ръкопис, XVI в., № 3/8, от сбирката на Рилския манастир; в ръкопис № 45, Народна библиотека на Сърбия, Плевля.

² Това издание на гръцкия текст на словата се използва за сравнение в настоящото изследване.

³ Сложните думи, образувани със суфикс -ѝство, са част от друго проучване (вж. Карамфилова, 2015: 478 – 495).

⁴ Списък на паметниците и изданията, които се използват за съпоставка, е обособен след библиографията в раздел *Източници*.

сващеничичество – 31, юстество – 19, съвѣдѣтельство – 18. С единични употреби са 24 енокоренни лексеми.

Съпоставката с КСП показва, че 24 от регистрираните в антиюдейските слова енокоренни производни съществителни имена от тази лексико-семантическа група са налице в КСП. Лексемите, които са част от старобългарския канон, са разгледани в словообразователно и семантично отношение в изследванията на Р. Цейтлин и В. Ефимова (Цейтлин 1985: 176 – 191, Ефимова 2006: 156 – 170). Затова представянето им в работата се ограничава до изброяването им по азбучен ред с посочване на гръцката дума (или думи), която предават, и на значението (или значенията), което имат в антиюдейските слова.

богатество – πλοῦτος ‘богатство’; кожество – θεότης, τὸ θεῖον. ‘1. бог, божество; 2. божествена природа’; владиичество – δεσποτεία, ἡγεμονία ‘власт, владичество’; воиничество – στρατόπεδον, στρατεία ‘войска, воинство’; достоиничество – ἄξιωμα ‘достоинство’; дѣичество – ἐνέργεια ‘действие’; коваричество – πανουργία ‘коварство, хитрост’; лжакичество – πονηρία ‘лукавство, коварство’; мѣножество – πολὺς, πλῆθος ‘множество’; мжжество – ἀνδρεία ‘мъжество, храброст’; мжнительичество – τυραννίς ‘тирания, неограничена власт’; неистовичество – μανία ‘безумие, изстъпление’; отъичество – πατρία ‘отечество, родина’; пианичество – μέθη ‘пиянство’; пророичество – προφητεία ‘пророчество’; съвѣдѣтельство – μαρτυρία ‘свидетелство’; џвиничество – φόνος, μαιφονία, μαιφόνος ‘убийство’; џвожество – πτωχεία ‘бедност’; џвительичество – διδασκαλία ‘учение, наставление, поучение’; християничество – χριστιανισμός ‘християнство, християнска вяра, учение’; хждожество – ἐπιστήμη, τέχνη ‘1. изкуство, умение; 2. занаят’; цѣсаричество – βασιλεία ‘1. царство; 2. царуване, управление’; ѳвичество – αἴσθησις ‘чувство, усещане, възприятие’; юстество – φύσις ‘природа, естество, същност’.

Липсващите в КСП лексеми се представят по подобие на речникова статия – по азбучен ред с броя употреби, гръцкото съответствие, всички значения, текст за илюстрация. След това се разглеждат данните за разпространението на съответната дума в ръкописите, които се използват за сравнение.

везврѣменичество, -а *ср.* (1) ἀκαιρία ‘ненавременност, неудобно време’: нж да никтѡже ѿ вѣ зазираѣтъ везврѣменичествоѳ (ἀκαιρίαν) слѡва (92б). Лексемата е регистрирана само у Микл, без да се посочва конкретен паметник.

везлѣпотьичество, -а *ср.* (1) ἀσχημοσύνη ‘безсрамие, неприличие’: ѿ приѡвѣщай сѧ везлѣпотьичествоѳ (τῆς ἀσχημοσύνης) тѣхъ ѿ смѣхѳ. (55б). Липсва във всички текстове и справочници, които се използват за съпоставка.

везтѣдичество, -а *ср.* (3) ἀναίσχυντία ‘безсрамие’: тѣже ѿ ѿже ѿ лѣта сѣѣтельствоѳ вѣзѣщажѣѳ твоѣ везтѣдичество (78а). Лексемата е налице в ЙЕШест,

ПрКоз, МанХр, Дор. У Срезн – в 2 жития от чети-минеи за април (XVI в.). У Микл – в сб. с хомилии, XIII в., Патерик, XIV в.

везуловѣуство, -а *ср.* (1) ἀπανθρωπία ‘безчовечие, безчовечност’: Уъсомѣ ѡво кто ꙗко ѡдивитѣся прѣвѣе· нечѣстию, ꙗли сѣровѣствѣ ꙗ везульвѣствѣ (την ἀπανθρωπίαν) (59a). Лексемата е налице само у Микл, без да се посочват конкретни паметници.

влъшьвѣство, -а *ср.* (1) μαγανεία ‘вълшебство’: ꙗ сѣго ради къ нимъ текж ѡкрыи ѣмѣ влъшеѣства (τὰς μαγανείας). ѡбаанѣа· (121б). У Микл – в Минеи на Миханович, XVI в.

жесточѣство, -а *ср.* (1) ‘жестокост’: нж ѡкждѣ сѣе высть жесточѣство (ἡ σκληρότης). ѡ ѡбъаданѣа ꙗ пѣанѣства· (52a). В SJS – в Слепч, Шишат; Беседи на Гр. Велики, XIII в. Лексемата е налице в Дор, ЕвтГ.

жидовѣство, -а *ср.* (4) Ἰουδαϊσμός ‘юдейство (юдаизъм)’: ꙗще жидовѣство (Ἰουδαϊσμόν) мните ꙗстинж быти, уъсого ради забавлѣете цркви. (67a). В SJS – в Слепч. У Микл – в сб. с хомилии на Й. Златоуст от 1574 г., Диоптра, XV в.

житѣльство, -а *ср.* (3б) πολιτεία ‘обществено устройство, начин на живот’: и уъстно быти вѣмѣнѣжтѣ тѣхѣ житѣльство (πολιτείαν) нинѣ· (53a). Лексемата е налице в БорСнд, СтПрол, ГрНис, ЕвтГ, ГЦПСЕ, ГЦЖСтД, ГЦНадгрКипр, ГЦПар, ЙбдФил, ВлГрРил. У Микл – в Диалози на папа Григорий и дякон Петър, XVI в.

извѣтъуство, -а *ср.* (1) περισυία ‘изобилие’: ѡ ꙗзвѣтъуства (περισυίας) ꙗстаааше тогѣда житѣльство (69б). В SJS – в Слепч. У Микл – в Диалози на папа Григорий и дякон Петър, XVI в., Петокнижие и др., XVI в. Налице и в ГЦПар.

изобильство, -а *ср.* (1) περισυία ‘изобилие’: принеси ѡ ꙗзобильства (περισυίας) сѣе покажемъ (73б). Налице в ЕфрС. У Микл – без конкретни паметници.

изѡщѣство, -а *ср.* (2) ὑπεροχή ‘превъзходство’: Пакъ ꙗ зрѣꙗ колико ѣсть ꙗзѡщѣство (ἡ ὑπεροχή) ꙗже въ нѣ сѣенниуства (110a). Лексемата е налице в ЕфрС. У Микл – в Сборник с ръкописи от XII в.

кръуемѣство, -а *ср.* (1) καπηλεία ‘мошеничество, измамничество’: ннѣ же ꙗгры ꙗже въ ꙗдеѡ вѣсѣ. ꙗ смѣхъ ꙗ стѣ ꙗ кръуемѣства (καπηλεία). (100a). Лексемата липсва във всички текстове, които се използват за сравнение.

мжѣениуство, -а *ср.* (4) μαρτύριον ‘мъченичество’: сѣ же сѣврѣшенѣ ѣсть мнѣства (μαρτυρίου) вѣнецѣ. (126a). У Срезн – в Ефркрмч. У Микл – в Слова на Исак Сирий, XV в. Лексемата е налице в ГЦЖСтД.

назирательство, -а *ср.* (б) παρατήρησις ‘спазване, съблюдаване’: показж ꙗко мѣстное назиранѣе, врѣменѣнаго назирательства (παρατηρήσεως) ѣсть нжжнѣише· (68a). Лексемата липсва във всички текстове, които се използват за сравнение.

научальство, -а *ср.* (11) ἀρχή ‘1. Власт, управление’: дарѣа пер’скааго цѣр’кѣ бививъ, на себе научальство (τὴν ἀρχήν) прѣложи. (82а); ‘2. Първенство’: да не научальство (τὴν ἀρχήν) всхытитѣ ѣже текѣ пѣважще (116а). Лексемата е налице в СтПрол, ГрНис, ЕвтТ, ГЦЖСтД, ВлГрРил, ЙБдФил. У Микл – в Диалози на папа Григорий и дякон Петър, XVI в., Миней на В. Караджич.

непостижимство, -а *ср.* (1) ἀκαταληψία ‘непостижимство, непознаваемост’: ѿѣ же бл҃годарствоваше ѣго ѿ непостижимствѣ (τῆς ἀκαταληψίας) гл҃а. (50а). Лексемата липсва във всички текстове, които се използват за сравнение.

неразѣмство, -а *ср.* (1) ἀγνωμοσύνη ‘неблагоразумие’: тѣже ѿгли тѣхъ неразѣмство (τῆς ἀγνωμοσύνης). (121а). У Микл – в сб. с хомилии от XIII в.

несѣмыслѣство, -а *ср.* (5) ἄνοια, παραφροσύνη ‘1. Безразсѣдство, глупост’: и несѣмыслѣство (τὴν ἄνοιαν) пакы прѣльщшѣихъ сѣ ѣлико же и какво вѣ сѣматрѣж (54а); ‘2. Безумие, лудост’: пѣанство во ниутоже ино ѣсть, развѣ ѣзстѣпленѣ правныхъ помыслъ, и несѣмыслѣство (παραφροσύνη). (113б). Лексемата е налице в Симсб, ЙЕШест. У Микл – в хомилии на Й. Златоуст от 1574 г., Номоканон, XVI в., Житие на Борис и Глеб, XIV в.

обаятельство, -а *ср.* (1) ἐπωδή ‘баене, заклинание’: ꙗко не прижти нечѣстѣа ѿбаатѣства (ἐπωδᾶς) ниже привѣзанѣа. (124б). Лексемата липсва във всички текстове, които се използват за сравнение.

опастьство, -а *ср.* (11) ἀκρίβεια ‘точност, старателност’: и къ сѣвѣ сѣ ѿпасствомѣ (ἀκρίβειας) ѿвращати же и сѣсѣзватати. (54б). Лексемата е налице в БорСнд, ГрНис, Дор, ЕвтТ. У Микл – в Диалози на папа Григорий и дякон Петър (от XV и XVI в.), Номоканон, XVI в., хомилии на Йоан Златоуст от 1574 г.

питомство, -а *ср.* (1) τρυφερότης ‘изнеженост’: не прижтѣ ѣскѣса нога ѣж настѣпити нахѣженѣ ради мѣк’кости и питомства (τὴν τρυφερότητα) (81б) (Втор. 28:56). У Микл – в Церковний словарь на П. Алексеев (СПб, 1817 – 18).

приазньство, -а *ср.* (1) εὐνοια ‘благоволение, благосклонност’: томѣ самомѣ довлѣствномѣ твоѣмѣ произволенѣю, привлажщѣ ба къ множайшомѣ прѣазньствѣ (εὐνοιαν). (125а). Лексемата е налице в ЙЕБог. У Срезн – в Житие на Борис и Глеб, Повесть временных лет. У Микл – в Миней, XVI в.

прѣдательство, -а *ср.* (1) πρόδοσις ‘предателство’: что ихѣщете дрѣгое да рекж. гравленѣа; лихѣмства; нищѣихъ прѣдательства (προδοσίας) (59а). У Микл – в печатни издания на Цветния триод, XVI в.

прѣдѣстательство, -а *ср.* (3) προστασία ‘1. Грижа, покровительство’: и бываи братѣ твоѣмѣ привѣжище и покровѣ и прѣстательство (προστασία) (116а); ‘2. Началство, управление’: аще же праведный ѿнь и сѣтны. и прѣстательство

(προστασία) вѣселеныѣ вържүеныи. (126а). Лексемата е налице в ЕвтГ, ГЦПСЕ, ГЦЖСтД. У Микл – в сб. със смесено съдържание, XIV в., Миней, XVI в., Житие на св. Сава, XVI в., хомилии на Й. Златоуст от 1574 г.

прѣизащѣство, -а *ср.* (5) ὑπεροχή, ὑπερβολή, περιουσία ‘1. Превъзходство’: и навѣкнеши иѣстины прѣизащѣство (τὴν ὑπεροχὴν)• (77а); ни единокъ же ѡбразомъ законопрѣстѣплена прѣизащѣство (ὑπερβολὴν) ѡставиште (94б). ‘2. Допълнение, добавление’: Язы же и прѣизащѣство (ὑπερβολὴν) творѣ много• (121б). Лексемата е налице в ЙБдФил. У Срезн – в Маргарит от 1530 г. У Микл – в сб. с хомилии на Й. Златоуст от 1574 г.; в Маргарит, XV в. и друг., между 1494 и 1530 г.

прѣмножьство, -а *ср.* (1) ὑπερβολή ‘прекомерност’: свиѣи и козелъ ниуимже мене прѣвывающе по стѣдодѣиства словѣ, и по ѡвѣданѣ прѣмножьствѣ (ὑπερβολὴν)• (54б). В SJS – в Бол, Лобк, Пар. У Срезн – в Мин1096. У Микл – в хомилия в ръкопис на пандектите на Антиох, XIV в., Кормчая от 1262 г. Лексемата е налице в ЕфрС, ГрНис.

разсѣцательство, -а *ср.* (1) κατατομή ‘обрязване, осакатяване’: влюдиѣте разсѣцательство (τὴν κατατομήν) • мѣ во исны ѡбрѣзанѣ• (51б). (Флп. 3:2 – 3). Лексемата не се среща в нито един от текстовете, които се използват за сравнение.

свѣщеничѣство, -а *ср.* (31) ἱερωσύνη ‘1. Свещеничество, свещенически сан’: и мжжа съ жѣнож ѡбивѣ, ѣщеничѣствомъ (ἱερωσύνη) почитаѣтъ сѣ. (65б); ‘2. Свещеничество, свещеническо съсловие’: ни ѣщеничѣство (ἱερωσύνη) • ниже црѣво вѣдѣ проуеѣ въ иѣдѣ• (91б). Лексемата е налице в БорСнд, СтПрол, ЕвтГ, ГЦПСЕ. У Срезн – в евангелие, XVII в., у Микл – в Кормчая, XVI в.

сѣровѣство, -а *ср.* (2) ὀμότης ‘жестокост’: кто ѣѣ ѡдивитъ сѣ прѣвѣнеуѣстию, или сѣровѣствѣ (τὴν ὀμότητα) (59а). У Срезн – в ГАмарт, Мин1097. Лексемата е налице и в Прор, БорСнд, МанХр, СтПрол, ГрНис, ЕвтГ, ГЦМЙН, ГЦСлЙоКр.

сѣмотрѣливѣство, -а *ср.* (1) ἐπιείκεια ‘доброта, милосърдие’: нж не въсхотѣ• кротость и сѣмотрѣливѣство (ἐπιείκεια) показѣж (98а). Лексемата липсва във всички текстове, които се използват за сравнение.

сѣродѣство, -а *ср.* (4) συγγένεια ‘родство, роднинство’: и ѡни ѡво въ ѣноположенѣе призываѣми, къ пѣѣмѣ сѣроѣствѣ (συγγένεια) испадоша. (51б). Лексемата е налице в МанХр, СтПрол, ГрНис. У Срезн – в Никпанд, XIII в. У Микл – в Кормчая от 1262 г., в Диопра, XV в., Номоканон, XVI в., Житие на св. Сава от Доментиан, XVI в., Кормчая, XVII в.

таинѣство, -а *ср.* (1) μυστήριον ‘тайнство’: не зрѣте ли нѣ таинѣствы (τῶν μυστηρίων) ѣто въпиѣтѣ ѣсто дѣаконѣ (55б). У Срезн – в ПандАнт, XI в. Лек-

семата е налице в Симсб, БорСнд, Дор, СтПрол, ГрНис, ЕвтТ, ГЦПСЕ, ГЦМЙН, ЙБдФил. В SJS – в Беседи на Гр. Велики, XIII в., Служебник, XV в.

томителство, -а ср. (1) βασιανιστήριον ‘изтезание, мъчение’: и̇ и̇наа т̇ма-
ми томителства (βασιανιστήρια), ни сл̇воомъ̇ и̇зр̇ена̇. (75а). Налице в Симсб. У
Срезн – в ГАмарт, Мин1097.

џдовѣство, -а ср. (1) εὐκολία ‘лекота, удобство’: сѣ̇ и̇ џдовѣствомъ̇ (τῆ
εὐκολίᾱ) закона̇·и̇ ѱвилѣемъ̇ прощены̇ ихъ̇. (115б). Налице в ГрНис. У Микл – в
сб. хомилии, XIII в., сб. хомилии на Й. Златоуст и др. от 1574 г.

Наблюденията върху съществителните имена с отвлечено зна-
чение, образувани с наставка -ѣство, които са регистрирани в превода
на антиюдейските слова на Йоан Златоуст, показват, че словообразу-
вателният модел с формант -ѣство запазва своята висока продуктив-
ност и в по-късните етапи от развитието на българския език. В Злато-
устовите слова са налице 57 еднокоренни лексеми с формант -ѣство,
като 24 липсват в КСП и в други паметници, свързани със старобъл-
гарската епоха. Това е показател за разширяването на тази лексико-
семантична група и обогатяването ѝ с нови лексеми.

Производните абстрактни съществителни имена, регистрирани в
антиюдейските слова, които липсват в КСП, са мотивирани от същес-
твителни и прилагателни имена. Девербативи липсват⁵. Според наб-
люденията на Ефимова в КСП мотивираните от прилагателни имена
лексеми са два пъти по-малко от мотивираните от съществителни
(Ефимова 2006: 162). В антиюдейските слова в количествено отноше-
ние преобладават деадективите. Към тях отнасяме следните:
БЕЗВРЪМЕНѢСТВО < БЕЗВРЪМЕНЪНЪ; БЕЗЛѢПОТЪСТВО < БЕЗЛѢПОТЪНЪ;
БЕСТЪДЪСТВО < БЕСТЪДЪНЪ; БЕЗУЛОВЪЧУСТВО < БЕЗУЛОВЪЧУНЪ; ВЛЪШЪБЪСТВО
< ВЛЪШЪБЪНЪ; ЖЕСТОУЧЪСТВО < ЖЕСТОКЪ; ЖИДОВЪСТВО < ЖИДОВЪСКЪ; ИЗО-
БИЛСТВО < ИЗОБИЛЪНЪ; ИЗЪЩЪСТВО < ИЗЪЩЪНЪ; НЕПОСТИЖИМЪСТВО < НЕПОС-
ТИЖИМЪ; НЕРАЗЪМЪСТВО < НЕРАЗЪМЪНЪ; НЕСЪМЪСЛЪСТВО < НЕСЪМЪСЛЪНЪ;
ПИТОМЪСТВО < ПИТОМЪ⁶; СЪРОВЪСТВО < СЪРОВЪ; СЪМОТРЪЛИВЪСТВО < СЪМОТ-
РЪЛИВЪ; СЪРОДЪСТВО < СЪРОДЪНЪ; џДОВЪСТВО < џДОВЪ (или џДОВЪНЪ). Към
тях могат да се добавят пр̇ѣизъщѣство и пр̇ѣмъножьство, образувани и

---

⁵ Мотивираните от глаголи производни съществителни имена са изключение при
тази лексико-семантична група (Ефимова 2006: 164).

⁶ питомъ се определя като причастие-прилагателно.

с префикс прѣ-, мотивирани съответно от прѣизѣщѣнѣ и прѣмѣногѣ – прилагателни имена в абсолютна превъзходна степен.

Десубстантивите са образувани предимно от съществителни имена, означаващи лица: житѣльство < житѣль; крѣуѣмьство < крѣуѣмьникѣ; мжѣуѣниѣство < мжѣуѣникѣ; назирѣтельство < назирѣтель; обагѣтельство < обагѣтель; прѣдѣтельство < прѣдѣтель; прѣдѣстѣтельство < прѣдѣстѣтель; свѣщенѣниѣство < свѣщенѣникѣ; томѣтельство < томѣтель. Лексемата расѣцѣтельство следва да бѣде мотивирана от агентивното съществително расѣцѣтель, което липсва във всички текстове и източници, които се използват за съпоставка. У Микл е налице лексемата расѣцѣтель, която може да се определи като фонетичен вариант⁷ на расѣцѣтель и е регистрирана в Кормчая от 1262 г., Номоканон от XVI в., Законник от XVII в. У Микл е отбелязан и глагол расѣцѣти, който се явява мотивираща дума на агентивното съществително име.

Словообразователният способ за образуване на производни думи чрез обновяване на безсуфиксални съществителни имена или от такива с непродуктивни суфикси е представен чрез следните лексеми: извѣтѣтѣуѣство < извѣтѣтѣкѣ; опасѣство < опасѣ; приѣзѣнѣство < приѣзѣнѣ.

При лексемите наѣлѣство и таинѣство има известни трудности при определяне на мотивиращите думи, понеже при тях такива могат да бѣдат както съществителни, така и прилагателни имена – наѣло или наѣлѣнѣ; таина или таинѣ.

Влиянието на структурата на изходната грѣцка лексема върху бѣлгарската дума в превода при еднокоренните производни лексеми е незначително. Думите с формант -ѣство най-често предават грѣцки думи на -ια и -συνη. Известно влияние на грѣцките лексеми се наблюдава при думите, в чието образуване вземат участие и префикси. Грѣцките лексеми с представка α- (аломорф αν-) се предават в превода с префигирани с вѣз- или нѣ- лексеми – вѣзврѣмѣнѣство – ἀκαρία, вѣзлѣпотѣство – ἀσχημοσύνη, нѣразѣмѣство – ἀγνωμοσύνη; лексеми с представка ὑπερ- – съответно с прѣ- – прѣизѣщѣство – ὑπεροχή; прѣмѣножѣство – ὑπερβολή; лексеми с префикс συγ- – със сѣ-, напр. сѣродѣство – συγγένεια.

⁷ Проблемът за вариантите е разгледан в изследването на Цейтлин (Цейтлин 1986: 75).

Две от еднокоренните лексеми, образувани със суфикс -ѣство, имат варианти с формант -ѣствие – пророѣствие, цѣсарствие. Техните употреби са много по-редки в сравнение с тези на -ѣство. Суфиксът -ѣствие се смята за контаминация на наставките -ѣство и -иѣ. В антиюдейските слова този словообразователен формант представят само 5 еднокоренни лексеми – нашѣствие, неѣвѣствие, ошьѣствие, пророѣствие, цѣсарствие. Наличието на малък брой лексеми със суфикс -ѣствие подкрепя наблюдението на Цейтлин, че в среднобългарските паметници количеството на тези деривати рязко намалява (Цейтлин 1986: 189).

Материалът предоставя няколко случая на словообразователна синонимия. Съществителни с отвлечено значение, образувани с формант -ѣство, се конкурират с такива на -иѣ, които предават същите гръцки лексеми – вѣстѣдѣство – вѣстѣдѣиѣ (за гр. ἀναίσχυντία); назиратѣство – назиранѣиѣ (за гр. παρὰτήρησις); обагатѣство – обаганѣиѣ (за гр. ἐλφδή). Такъв е и случаят с двойката приаѣзнь – приаѣзньѣство (за гр. εὔνοια), като тук безсуфиксалното приаѣзнь се конкурира с образуваното с наставка -ѣство приаѣзньѣство.

Немногобройните примери за словообразователна синонимия са демонстрация на характерното за по-късните ръкописи нейно ограничаване за сметка на специализацията на суфиксите.

В семантично отношение почти всички съществителни имена, образувани с формант -ѣство, регистрирани в антиюдейските слова, са носители на „значение на отвлечен признак, свойство, качество, особеност, присъща на някого или нещо“ (Цейтлин 1986: 177), напр. вѣзвръѣмѣньѣство, вѣзлѣпотѣство, жѣстоѣство, непостижимѣство, прѣмѣгножѣство, сѣровѣство, ѣдовѣство и др. Носител на значение ‘звание, чин, професия, постоянно занятие, професия на някого’ е лексемата свѣщѣнѣниѣство. Тя притежава и събирателно значение – ‘свещеническо съсловие’.

Съпоставката на регистрираните в антиюдейските слова деривати със суфикс -ѣство с редица старобългарски и среднобългарски паметници показват, че част от тях могат да се отнесат към редките думи в езика. Някои лексеми не се срещат в нито един от източниците, които

се използват за съпоставка – безлѣпотство, кръвѣмство, назирательство, непостижимство, обаятелство, расѣцательство, съмотръливство. Други са налице само в един източник – безврѣмьство, безуловѣуство, питомство, влѣшьвьство, неразѣмство, прѣдательство, изовильство. Разширяването на съпоставителния материал ще покаже дали тези лексеми ще останат в групата на редките думи, които се появяват в един или в малък брой паметници в определен времеви отрязък.

В съвременния български език са наследени 34 от регистрираните в антиюдейските слова енокоренни абстрактни съществителни имена, образувани с наставка -ѣство. По-голямата част от тях са налице и в КСП.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов 1980:** Ангелов., Б. Търновският книжовник Дионисий Дивни. [Angelov., B. Tarnovskiyat knizhovnik Dionisiy Divni.] // *Старобългарска литература*. 1980, № 7, 54 – 62.
- Ефимова 2006:** Ефимова, В. С. *Старославянская словообразовательная морфемика*. [Efimova, V. S. Staroslavvyanskaya slovoobrazovatel'naya morfemika.] Москва: Институт славяноведения РАН, 2006.
- Златарски 1904:** Златарски, В. Н. Житието на св. Теодосия Търновски. [Zlatarski, V. N. Zhitieto na sv. Teodosiya Tarnovski.] // *Сборник за народни умотворения*, 2 (20), 1904, 19 – 27.
- Мин 1862:** Migne, J. P. *Patrologiae cursus completus. Series graeca*. T. XLVIII. Paris, 1862, col. 843 – 942.
- Калайдович, Строев 1825:** Калайдович, К., Строев, П. *Обстоятельное описание славяно-российских рукописей, хранящихся в Москве в библиотеке тайного советника, сенатора, двора его императорскаго величества, действительнаго каммергера и кавалера графа Феодора Андреевича Толстого*. [Kalaydovich, K., Stroev, P. Obstoyatel'noe opisaniye slavyano-rossiyskih rukopisey, hranyashtihsy v Moskve v biblioteke taynogo sovetnika, senatora, dvora ego imperatorskago velichestva, deystvitel'nago kammergera i kavalera grafa Feodora Andreevicha Tolstogo.] Москва, 1825.
- Карамфилова 2015:** Карамфилова, П. Сложни думи съществителни имена в Дионисиевия превод на антиюдейските слова на Йоан Златоуст. [Karamfilova, P. Slozhni dumy sashtestvitelni imena v

Dionisieviya prevod na antiyudeyskite slova na Yoan Zlatoust.] // *Търновска книжовна школа*. Т. 10. В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2015, 478 – 495.

Спасова 2009: Спасова, М. Приписка с името на книжовника Дионисий в български ръкопис от 1355/1365 г. [Spasova, M. Pripiska s imeto na knizhovnika Dionisiy v balgarski rakopis ot 1355/1365 g.] // „България, земя на блажени...“ *In memoriam Professoris Iordani Andreevi*. Международна конференция в памет на проф. д.и.н. Йордан Андреев. В. Търново: Ивис, 2009, 423 – 433.

Цейтлин 1986: Цейтлин, Р. М. *Лексика древнеболгарских рукописей*. [Tseytlin, R. M. *Leksika drevnebolgarskih rukopisey*.] София: Изд. на БАН, 1986.

ИЗТОЧНИЦИ И ТЕХНИТЕ СЪКРАЩЕНИЯ

Авва Доротей Слова – Димитров 2010: Димитров, К. *Речник-индекс на словата на авва Доротей*. [Dimitrov, K. Rechnik-indeks na slovata na avva Dorotey.] В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010 (= Дор).

Борилев синодик – Тотоманова, Христов 2015: Тотоманова, А., Христов, И. *Речник-индекс на словоформите в Борилевия синодик*. [Totomanova, A., Hristov, I. Rechnik-indeks na slovoformite v Boriloviya sinodik.] София: „ГРАФИС – Ал. Жеков“, 2015 (= БорСнд).

Владислав Граматик Рилска повест – Калужняцки 2010: Калужняцки, Е. *Съчинения на българския патриарх Евтимий (1375 – 1393)*. [Kaluzhnyatski, E. Sachineniya na balgarskiya patriarh Evtimiy (1375 – 1393).] В. Търново: ПИК, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010, с. 355 – 371 (= ВлГрРил).

Григорий Нисийски О образък ѹловъка – Селс 2009: Sels, L. Gregory of Nyssa. De hominis opificio. *О образък ѹловъка*. The Fourteenth-Century Slavonic Translation. A Critical Edition with Greek Parallel and Commentary by Lara Sels. (= Bausteine zur slawischen Philologie und Kulturgeschichte, neue Folge, Reihe B: Editionen, Bd. 21) + Index. Slavonic – Greek and Greek – Slavonic. Köln – Weimar – Wien: Böhlau Verlag, 2009 (= ГрНис).

Григорий Цамблак Мъчение на Йоан Нови – Русев, Давидов 1966: Русев, П., Давидов, А. *Григорий Цамблак в Румъния и старата румънска литература*. [Rusev, P., Davidov, A. Grigoriy Tsamblak v Rumaniya i starata rumanska literatura.] София: Изд. на БАН, 1966 (= ГЦМЙН).

Григорий Цамблак Похвално слово за Евтимий – Русев и др. 1971: Русев, П., Гълъбов, И., Давидов, А., Данчев, Г. *Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак*. [Rusev, P., Galabov, I., Davidov, A., Danchev, G. Pohvalno slovo za Evtimiy ot Grigoriy Tsamblak.] София: Изд. на БАН, 1971 (= ГЦПСЕ).

- Григорий Цамбак *Надгробно слово за Киприян* – Русев 1983:** Русев, П. *Естетика и майсторство на писателите от Евтимиевата книжовна школа.* [Rusev, P. Estetika i maistorstvo na pisatelite ot Evtimievata knizhovna shkola.] София: Изд. на БАН, 1983 (= ГЦНадгрКипр).
- Григорий Цамблак *Слово за отсичане на главата на Йоан Кръстител* – Русев 1983:** Русев, П. *Естетика и майсторство на писателите от Евтимиевата книжовна школа.* [Rusev, P. Estetika i maistorstvo na pisatelite ot Evtimievata knizhovna shkola.] София: Изд. на БАН, 1983 (= ГЦЙоКр).
- Григорий Цамблак *Житие на Стефан Дечански* – Давидов и др. 1983:** Давидов, А., Данчев, Г., Дончева-Панайотова, Н., Ковачева, П., Генчева, Т. *Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак.* [Davidov, A., Danchev, G., Doncheva-Panayotova, N., Kovacheva, P., Gencheva, T. Zhitie na Stefan Dechanski ot Grigoriy Tsamblak.] София: Изд. на БАН, 1983 (= ГЦЖСтД).
- Григорий Цамблак *Съчинения* – Спасова, 1999:** Спасова, М. *Сложните думи в съчиненията на Григорий Цамблак.* [Spasova, M. Slozhnite dumy v sachineniyata na Grigoriy Tsamblak.] В. Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 1999 (= ГЦ).
- Григорий Цамблак *Разказ за пренасяне мощите на св. Параскева от Търново във Видин и оттам – в Сърбия* – Калужняцки 2010:** Калужняцки, Е. *Съчинения на българския патриарх Евтимий (1375 – 1393).* [Kaluzhnyatski, E. Sachineniya na balgarskiya patriarh Evtimiy (1375 – 1393).] В. Търново: ПИК, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010, 372 – 374. (= ГЦПар).
- Евтимий Търновски *Съчинения* – Калужняцки 2010:** Калужняцки, Е. *Съчинения на българския патриарх Евтимий (1375 – 1393).* [Kaluzhnyatski, E. Sachineniya na balgarskiya patriarh Evtimiy (1375 – 1393).] В. Търново: ПИК, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010 (= ЕвтТ).
- Ефрем Сирин *Паренесис* – Айцетмюлер 1990:** Aitzetmüller, R. *Paraenesis. Die altbulgarische Überetzung von werken Ephraims des Syrers.* 5, Freiburg, 1990 (= ЕфрС).
- Историческа Палея – Станков, 1994:** Станков, Р. *Лексика Исторической Палеи.* [Stankov, R. Leksika Istoricheskoy Palei.] В. Търново: ПИК, 1994 (= ИПал).
- Йоан Екзарх *Слова* – Иванова-Мирчева 1971:** Иванова-Мирчева, Д. *Йоан Екзарх Български. Слова.* [Ivanova-Mircheva, D. Yoan Ekzarh Balgarski. Slova.] София: Изд. на БАН, 1971 (= ЙЕСл).
- Йоан Екзарх *Шестоднев* – Айцетмюлер 1975:** Aitzetmüller, R. *Das Hexameron des Exarchen Johannes.* 7, Graz, 1975 (= ЙЕШест).
- Йоан Екзарх *Богословие* – Садник 1983:** Sadnik, L. *Des hl. Johannes von Damaskus Ἐκθεσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδοξοῦ πίστεως in der Übersetzung des Exarchen Johannes.* 4, Freiburg, 1983 (= ЙЕБог).

- Йоасаф Бдински** *Похвално слово за Филотея – Калужняци* 1901: Kaluzhniacki, E. *Aus der panegyrischen Literatur der Südslaven*. Wien, 1901, 97 – 115 (= ЙБдФил)
- Киприян** *Похвално слово за митрополит Петър – Русев* 1983: Русев, П. *Естетика и майсторство на писателите от Евтимиевата книжовна школа*. [Rusev, P. *Estetika i maystorstvo na pisatelite ot Evtimievata knizhovna shkola*.] София: Изд. на БАН, 1983 (= КипрМП).
- Класически старобългарски паметници – Цейтлин и др., ред.** 1994: *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. [Staroslavjanskiy slovar' (po rukopisyam X–XI vekov).] Ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Е. Благова. Москва: Русский язык, 1994; **Иванова–Мирчева, ред.** 1999 – 2009: *Старобългарски речник*. [Starobalgarski rechnik. Т. 1 (а – н) – Т. 2 (о – в).] Ред. Д. Иванова-Мирчева. Т. 1 (а – н) – Т. 2 (о – в). София: „Валентин Траянов“, 1999 – 2009 (= КСП).
- Климент Охридски** *Слова – Христова* 1994: Христова, И. *Речник на словата на Климент Охридски*. [Hristova, I. *Rechnik na slovata na Kliment Ohridski*.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994 (= КлОхр).
- Манасиева хроника – Дуйчев, Лихачов, ред.** 1988: *Среднеболгарский перевод хроники Константина Манассии в славянских литературах*. [Srednebolgarskiy perevod hroniki Konstantina Manassii v slavyanskikh literaturah.] Ред. И. С. Дуйчев, Д. С. Лихачов. София: Изд. на БАН, 1988 (= МанХр).
- Народно житие на Йоан Рилски – Иванов** 1936: Иванов, Й. *Жития на св. Ивана Рилски*. [Ivanov, Y. *Zhitiya na sv. Ivana Rilski*.] // *Годишник на Софийския университет, Историко-филологически факултет*, 32, 1936, 28 – 37 (= ЖЙР).
- Общи лексикографски трудове – Курц, Хауптова, ред.** 1958 – 1997: *Slovník jazyka staroslověnského*. Red. J. Kurz, Z. Hauptova, 1–4. Praha: Nakladatelství československé Akademie ved, 1958–1997 (= SJS); **Миклошич** 1862 – 1865: Miklosich, F. *Lexikon palaeoslovenico – graeco – latinum*. Vindobonae, 1862 – 1865 (= Микл); **Срезневски, 1893 – 1912**: Срезневский, И. И. *Материалы для словаря древне-русского языка*. [Sreznevskiy, I. I. *Materialy dlya slovarya drevne-russkago yazyka*.] СПб., 1893 – 1912 (= Срезн).
- Петър Черноризец** *Слова – Павлова* 1994: Павлова, Р. *Петър Черноризец. Старобългарски писател от X век*. [Pavlova, R. *Petar Chernorizets. Starobalgarski pisatel ot X vek*.] // Кирило-Методиевски студии. Кн. 9. София: Изд. на БАН, 1994 (= ПЧерн).
- Презвитер Козма** *Беседа – Давидов* 1976: Давидов, А. *Речник-индекс на Презвитер Козма*. [Davidov, A. *Rechnik-indeks na Prezviter Kozma*.] София: Изд. на БАН, 1976 (= ПрКоз).

- Пророчески книги – Златанова 1998:** Златанова, Р. *Старобългарският превод на Стария завет*. Т. 1. [Zlatanova, R. *Starobalgarskiyat prevod na Stariya zavet*. Т. 1.] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1998 (= Прор).
- Симеонов сборник – Павлова, ред. 1993:** *Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.)*. Т. 2. *Речник-индекс*. [Simeonov sbornik (po Svetoslavoviya prepis ot 1073 g.). Т. 2. *Rechnik-indeks*.] Ред. Р. Павлова. София: Изд. на БАН, 1993 (= Симсб).
- Стишен пролог – Попов, Г., Спасова, М. 2008 – 2014:** Попов, Г., Спасова, М. *Търновската редакция на Стишния пролог. Текстовете. Лексикален индекс*. Т. 1 – 12. [Popov, G., Spasova, M. *Tarnovskata redakciya na Stishniya prolog. Tekstove. Leksikalen indeks*. Т. 1 – 12.] Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2008 – 2014 (= СтПрол).

СЪКРАЩЕНИЯ

- Бол – Болонски псалтир
Втор – Второзаконие
Г Амарт – Хроника на Георги Амартол
Гр. съотв. – гръцко съответствие
ГрНаз11в. – 13 слова на Григорий Богослов от XI в.
ЕфрКрмч – Ефремовска кормчая от XII в.
Зогр – Зографско евангелие
Изб1073 – Изборник от 1073 г.
ЙоЕкзБог – „Богословие“ на Й. Дамаскин в превод на Й. Екзарх
Лобк – Лобковицки псалтир
Мак – Македонски апостол
Мар – Мариинско евангелие
Мин1096 – Служебен миней за септември от 1096 г.
НикПанд – Пандекти на Никон Черногорец по ркп от XIII в.
Охр – Охридски апостол
ПандАнт11в. – Пандекти на Антиох от XI в.
Пар – Парижки псалтир
РНБ – Руска национална библиотека
СинЕвх – Синайски евхологий
Сб – сборник
Слепч – Слепченски апостол
Супр – Супрасълски сборник
УстКрм – Устюжка кормчая от XIII в.
Флп. – Послание на апостол Павел до Филипяни
Христ – Християнополски апостол
Шишат – Шишатоваци апостол